

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології

Маринова Антоніна Павлівна

АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ
РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ
спеціальність *Психологія*

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою (освітньо-науковою програмою)
«Психологія»

Умань – 2021

Магістерською (бакалаврською) роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: *кандидат психологічних наук, доцент,
Харченко Надія Анатоліївна*

РЕЦЕНЗЕНТ: *доктор психологічних наук, професор,
Осадченко Інна Іванівна*

Захист відбудеться **дата о час** на засіданні ЕК кафедри *психології*.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі *назва*, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. №

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ	
1.1. Акцентуації характеру як предмет психологічних досліджень	7
1.2. Поняття соціального інтелекту, його місце в структурі психіки	16
1.3. Психологічні особливості підліткового віку	23
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ ІЗ РІЗНИМ РІВНЕМ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ	
2.1. Методологія та організація дослідження.....	31
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	34
2.3. Тренінгова програма розвитку соціального інтелекту підлітків.....	44
Висновки до другого розділу.....	55
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	70

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток інтелектуальних здібностей людини відбувається протягом усього її життя. Соціальний інтелект суб'єкта формується в соціокультурному просторі, в якому діють певні норми поведінки та соціальної взаємодії. Підлітковий вік є завершальним етапом первинної соціалізації особистості та сензитивним щодо розвитку низки здібностей соціального інтелекту. У підлітковому віці соціальний інтелект є провідним чинником, що впливає на особливості поведінки в соціумі. Важливість місця здібностей соціального інтелекту в структурі особистості та значущість впливу на характер міжособистісних стосунків зумовлює необхідність аналізу та узагальнення результатів досліджень щодо особливостей соціального інтелекту в підлітковому віці. Сучасні суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації, орієнтація на інноваційний шлях розвитку нашої держави позначилися на зміні пріоритетів освітньої площини. Компетентнісний підхід в освіті поряд з розвитком фундаментальних знань, умінь і навичок у школярів вимагає формування важливих соціальних компетенцій, які стануть запорукою успішності адаптації підростаючого покоління в динамічній ситуації соціальної взаємодії, механізмом ефективної соціалізації особистості.

Нині не існує єдиного підходу до визначення поняття «соціальний інтелект», не сформована єдина наукова позиція щодо критеріїв, чинників, технологій вивчення й формування цієї значущої якості особистості на різних етапах її життя. Однак, розуміючи наукову й практичну значущість проблеми розвитку соціальної сфери особистості, чимало науковців (Г.Айзенк, А.Богущ, Д.Векслер, Н.Гавриш, Дж.Гілфорд, Н.Кентор, О.Михайлова, Г.Олпорт, О.Проценко, А.Савенков, Р.Селман, Р.Стенберг, Е.Торндайк та ін.) присвятили їй власні наукові розвідки. Окремі аспекти, які стосуються визначення складових проблеми соціального інтелекту, вивчаються в контексті близьких за значенням понять: «комунікативна компетентність» (Г.Андрєєва, Н.Амінов, О.Коблянська, Л.Петровська та ін.), «соціальна

обдарованість» (В.Сиск, С.Уїддет), «комунікативний потенціал» (В.Рижов, А.Реан, Д.Фельштейн та ін.), «соціальна компетентність» (В.Куніцина, Д.Люсін, О.Проценко та ін.).

Об'єктом дослідження є характер.

Предметом дослідження виступають акцентуації характеру підлітків з різним рівнем соціального інтелекту.

Метою дослідження є теоретичний аналіз та емпіричне вивчення особливостей акцентуацій характеру підлітків з різним рівнем соціального інтелекту.

Для досягнення мети дослідження поставлено такі **завдання**:

- 1) Теоретично проаналізувати поняття «акцентуації характеру» та «соціальний інтелект»;
- 2) Розкрити психологічні особливості підліткового віку;
- 3) Емпірично дослідити особливості акцентуацій характеру підлітків з різним рівнем соціального інтелекту;
- 4) Запропонувати тренінгову програму, спрямовану на розвиток соціального інтелекту підлітків.

В якості **гіпотези** дослідження висунуто припущення про існування відмінностей у вираженості акцентуацій характеру у підлітків з різним рівнем соціального інтелекту.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали концептуальні положення про розвиток особистості в умовах професійного навчання (І. А. Зязюн, К. К. Платонов, В. В. Рибалка);

У роботі застосовувалися такі **методи**: теоретичний аналіз і узагальнення наукової літератури, тестування, методи якісного аналізу даних, методи математичної статистики.

В емпіричному дослідженні використано наступні методики: Діагностика міжособистісних стосунків (тест Лірі, модифікація Л. Собчик), Патохарактериологічний діагностичний опитувальник А.Є. Личко; Методика дослідження самоставлення (С. Пантілеєв). Для діагностики акцентуацій

характеру нами було використано патохарактериологічний діагностичний опитувальник А.Є. Личко; для діагностики рівня соціального інтелекту – опитувальник соціального інтелекту Дж. Гілфорда.

Організація дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі загальноосвітніх шкіл Черкаського району. Всього у дослідженні взяли участь 88 підлітків, з них 46 жіночої та 42 чоловічої статі.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні поняття «соціальний інтелект», як теоретичної основи дослідження; в з'ясуванні основних відмінностей між акцентуаціями характеру підлітків із різним рівнем соціального інтелекту; в отриманих даних, що розширюють уявлення про формування соціального інтелекту підлітків.

Практична значимість результатів дослідження. Результати емпіричного дослідження можуть бути використані в діяльності фахівців, що працюють в середніх загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах, психологічних центрах, можуть бути застосовані в розробці соціально-психологічних тренінгів з навчання та розвитку підлітків.

Структура роботи складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи проведене нами теоретико-емпіричне дослідження, можна зробити наступні висновки.

1. Характер – це сукупність постійних індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, ставленні до колективу, інших людей, праці, навколишньої дійсності та до самої себе. Оскільки характер є стійкою характеристикою особистості, знання характеру дає змогу передбачити і тим самим коректувати її очікувані дії та вчинки. Риси характеру особистості слід відрізняти від її ситуативних реакцій. Так, людина може бути не досить ввічливою та грубою в стресовій ситуації, але це зовсім не означає, що вона груба та неввічлива. Тому рисами характеру є не всі особливості людини, а найістотніші та найстійкіші.

Акцентуація – акцентуація характеру, акцентуація особистості— особливість характеру (в інших джерелах — особистості) людини, що знаходиться в межах клінічної норми, при якій окремі його риси надмірно посилені, унаслідок чого виявляється вибіркова уразливість стосовно одних психогенних впливів при збереженні стійкості, адаптованості до інших.

2. Соціальний інтелект – це сукупність здібностей, що визначає успішність соціальної взаємодії. Включає в себе здатність розуміти поведінку іншої людини, свою власну поведінку, а також здатність діяти відповідно до ситуації. Соціальний інтелект – інтегральна інтелектуальна здібність, яка визначає успішність спілкування і соціальної адаптації. Соціальний інтелект об'єднує і регулює пізнавальні процеси, які пов'язані з відображенням соціальних об'єктів (людину як партнера по спілкуванню, групи людей). До процесів, які його створюють, відносяться соціальна сенситивність, соціальна перцепція, соціальна пам'ять і соціальне мислення.

3. Формування характеру відбувається в різних за своїми особливостями та рівнем розвитку групах (родина, дружня компанія, клас, спортивна команда, трудовий колектив та ін.) У залежності від того, яка група є для особистості референтною і які цінності підтримує і культивує ця група, у людини розвиваються відповідні риси характеру. Як було зазначено вище, характер є прижиттєвим утворенням. Це означає, що він формується після народження людини. Сензитивним періодом для становлення характеру можна вважати вік від 2-3 до 9-14 років, коли діти багато й активно спілкуються як з оточуючими дорослими людьми, так і з однолітками. У цей період вони відкриті для впливів з боку, з готовністю їх приймають, шануючи їх в усьому.

За результатами теоретичного аналізу виділено наступні компоненти соціального інтелекту підлітків: комунікативно-особистісний потенціал – психологічна контактність, комунікативна сумісність; психологічні характеристики самосвідомості – почуття самоповаги, відсутність комплексів, особливості Я-образу та Я-концепції; особливості соціальної

перцепції – особливості розуміння взаємин людей, прогнозування розвитку міжособистісних стосунків.

4. За результатами емпіричного дослідження виявлено, що з 11 наявних у підлітків чоловічої статі виявлено 8, а у підлітків жіночої статі – 7 акцентуацій. Більшість підлітків обох статей (42,05 %) мають акцентуацію за гіпертимним типом, що виражається в постійному підвищеному настрої і життєвому тонусі, нестримній активності і жадобі спілкування, в тенденції розкидатися і не доводити почате до кінця. Люди з гіпертимною акцентуацією характеру не переносять одноманітної обстановки, монотонної праці, самотності та обмеженості контактів, неробства. Тим не менше, їх відрізняє енергійність, активна життєва позиція, комунікабельність, а гарний настрій мало залежить від обстановки. Люди з гіпертимною акцентуацією легко змінюють свої захоплення, люблять ризик. Хлопці-підлітки найбільше характеризуються такими компонентами соціального інтелекту як нетерплячість до невизначеності, соціальна взаємодія, соціальна адаптація та прагнення до успіху, а дівчата – соціальною взаємодією, соціальним прогнозуванням та прагненням до успіху. Статистично значущі відмінності між дівчатами та хлопцями виявлено за показниками нетерплячості до невизначеності (яка у дівчат виражена значно менше, ніж у хлопців), соціальним прогнозуванням та соціальною взаємодією, які також у дівчата більше виражені ніж у хлопців. Отже, досліджувані підлітки орієнтовані переважно на соціальну взаємодію, мають виражене прагнення до успіху, володіють соціальним прогнозуванням, однак мають низький рівень саморегуляції, терплячості до невизначеності та фрустраційної толерантності.

5. Кореляційний аналіз застосованих нами методик показав наявність статистично значущих зв'язків між гіпертимною та лабільною акцентуаціями з домінуванням, прагненням до успіху, соціальною адаптацією та соціальною взаємодією. Ми акцентуємо на тому, що ігнорування безпосередніх і довгострокових психологічних наслідків пандемії COVID-19

було б катастрофічним, особливо для дітей та підлітків із акцентуаціями характеру. Втручання мають бути зосереджені на вихованні життєстійкості шляхом кращого спілкування, щоб мінімізувати їхні страхи та занепокоєння, заохочуючи рутину та фізичні навантаження, та вживаючи заходів для зменшення самотності, що особливо важливо й для розвитку соціального інтелекту підлітків.

6. Для розвитку соціального інтелекту підлітків нами було розроблено тренінгову програму. Програма тренінгів розрахована на 7 занять тривалістю 1,5 години кожне. Тренінгові групи є гетерогенними (складаються із хлопців та дівчат). Кожне заняття складається із вступної частини, основного етапу та отримання зворотнього зв'язку. Окрім власне психогімнастичних вправ нами застосовувалися психодіагностичні методики, діалоги та вправи на релаксацію. За результатами тренінгової роботи учасники тренінгу стали впевненішими у собі, відповідальнішими, у них зросла самооцінка, знизився рівень тривожності, підозрливості та скептицизму; у них покращилися такі показники соціального інтелекту як соціальна адаптація, толерантність до невизначеності, налаштованість та соціальну взаємодію.